

Katowice, 30.04.2018

Prof. zw. dr hab. Jan Stanik
Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy
w Katowicach

VIDI DECANUS
PRODZIEKAN
ds. Nauki
prof. dr hab. Katarzyna Krason

Recenzja

Rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Bolek – Kochanowskiej nt. „Przekonania a gotowość do agresji kobiet skazanych za popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy”.

Przedstawiona mi do oceny praca doktorska podejmuje bardzo ważny dla psychologii kryminologicznej problem dotyczący uwarunkowań agresywności kobiet dokonujących przestępstw o charakterze przemocy. Dotychczasowy dorobek naukowy – „w światowym obiegu” wykazuje, że większość badań w tym względzie (a i tak, podkreślamy, małych) dotyczy nieletnich oraz populacji mężczyzn, zaś co się tyczy kobiet dorosłych, popełniających przestępstwa o prawnych znamionach przemocy, to badania takie należą do rzadkości, mimo wzrastającej liczby tego typu przestępczości wśród kobiet.

Pozostawiając na boku opracowania socjo – kryminologiczne w tym obszarze, plasujące się swoim poziomem naukowym na granicy publicystyki „kryminologicznej”, należy stwierdzić, że wciąż brakuje rzetelnych badań psychologicznych dotyczących zniekształceń i deficytów treści struktur poznawczych a w ogólności ułomnych mechanizmów osobowości asocjalnej kobiet popełniających wskazanego typu przestępstwa. Podjęte więc przez doktorantkę badania mają znacząco – oryginalny charakter.

Ramy teoretyczne pracy.

W pierwszej części pracy podzielonej na odpowiednie rozdziały autorka prezentuje ustalenia definicyjne, wykorzystując przy tym bogatą, reprezentatywną i najnowszą literaturę w tym względzie. Dotyczy to pojęć: /1/ agresji i jej form, /2/ agresywności, /3/ gotowości do agresji, w obrębie trzech jej form, a więc emotogenno – impulsywnej gotowości do agresji (GEI); nawykowo – poznawczej gotowości do agresji (GNP) oraz osobowościowo – immanentnej gotowości do agresji (GOI). Dokonany przez autorkę przegląd literatury oraz w konsekwencji wypracowane przez nią ustalenia definicyjne są jasne, logiczne

i psychologicznie zasadne. Podobnie wysoko oceniam analizę zjawiska przemocy prowadzoną od strony psychologicznych ustaleń badawczych wraz ich relewancją do unormowań prawnych.

W kolejnych rozdziałach autorka równie kompetentnie charakteryzuje pojęcia: przekonania, schematów i skryptów potrzebnych do konkretyzacji wielu innych pojęć w ramach przyjętej przez siebie teorii społecznego przetwarzania informacji N. Cricka i K. Dodge` a (1996).

Ostatni obszar teoretyczny wyodrębniony przez autorkę dotyczy przestępczego stylu myślenia – koncepcji wypracowanej przez Waltersa (2006, 2014) zawierającej proaktywne konstrukty myślenia przestępczego w przeciwieństwie do reaktywnych konstruktów myślenia przestępczego. Składowe tej właśnie koncepcji autorka wykorzystwała warsztatowo i interpretacyjnie w badaniach własnych.

Oceniając całość tej części pracy, pragnę podkreślić, iż autorka wykonała ją w sposób wyróżniający się. Na szczególne zaakcentowanie zasługuje tu namyślny dobór stosownych danych zawartych w dotychczasowej literaturze oraz logika i jasność wykładu. Godzi się też podkreślić z osobna, ogromną liczbę pozycji naukowych wykorzystanych w niniejszej pracy, których spis zawiera bibliografia zamieszczona na s. 184 – 203.

Cel badań, hipotezy i pytania badawcze.

Zasadniczym celem badań autorki było po pierwsze przeprowadzenie naukowej analizy i dokonanie rozstrzygnięć dotyczących psychologicznych różnic pomiędzy przekonaniem kobiet i ich gotowością do agresji wśród skazanych za dokonanie przestępstw o charakterze przemocy w porównaniu do grupy kobiet skazanych za przestępstwa nie noszące znamion przemocy. Po drugie z kolei, było wyodrębnienie i określenie czynników ryzyka oraz scharakteryzowanie mechanizmów decydujących o wysokim nasileniu tych inferencyjnych struktur psychologicznych właśnie u skazanych za przestępstwa znamionujące się przemocą, opierając się na Regulacyjnej teorii osobowości Reykowskiego oraz uwzględniając znaczące dokonania weryfikacyjne innych autorów, autorka wyodrębniła dwa główne systemy regulacyjne, a to: sieć poznawczą i popędowo – emocjonalną. W obrębie sieci poznawczej wyodrębniła trzy grupy przekonań: /1/ przekonania na temat świata – głównie otoczenia społecznego, /2/ na temat innych ludzi oraz /3/ na swój temat, odnosząc je do trzech perspektyw temporalnych, tj. przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Co się tyczy sieci popędowo – emocjonalnej, to autorka sprowadziła jej zakres do dwóch kategorii diagnostycznych, tj. uczuć pozytywnych i uczuć negatywnych według Skali SUPIN (Brzozowski 2010). Proces kształtowania się i utrwalania w osobowości wskazanych

kategorii uczuć społecznych autorka oparła na argumentach pochodzących z badań wielu wcześniejszych badaczy (s. 53 i 54).

Oprócz wskazanych dwóch kategorii zmiennych autorka dodatkowo wzięła pod uwagę również trzy „zewnątrzne” względem osobowości, klasy danych, a to: socjodemograficzne, wiktymologiczne i penitencjarne. W sposób całościowy relacja między wyodrębnionymi grupami antecedensów zostały ujęte w „ogólnym modelu badawczym” (rys. 3, s. 55)

Z osobna (s. 59 – 61) została przedstawiona operacjonalizacja zmiennych zawierająca każdorazowo: nazwę zmiennej, jej wskaźniki oraz narzędzie pomiaru.

Całość tej części opracowania oceniam bardzo wysoko. Dobór zmiennych wyodrębnionych przez autorkę został dokonany wysoce namyślnie, uwzględniając najbardziej zasadne i najnowsze wyniki badań dotychczasowych badaczy. Z kolei sposób zweryfikowania tej skomplikowanej sieci zależności został przedstawiony jasno, logicznie i naukowo przekonująco.

Hipotezy i pytania badawcze.

Określonymu przez autorkę, zasadniczemu celowi badań zostało przyporządkowanych 11 pytań badawczych dotyczących szczegółowych zależności pomiędzy zmiennymi wyjaśniającymi a trzema typami gotowości do agresji a to: impulsywno – emocjonalnej, nawykowo – poznawczej oraz osobowościowo – immanentnej.

Na podstawie zakresu tych pytań oraz wykorzystania znaczących, dotychczasowych rozstrzygnięć empirycznych (zawartych w modelu badań własnych) autorka wysunęła 5 zasadniczych hipotez badawczych, konkretyzując w obrębie każdej z nich potrzebne hipotezy szczegółowe (s. 57 – 59).

Hipoteza 1 – ogólna akcentuje występowanie istotnych różnic inferencyjno – osobowościowych pomiędzy skazanymi z grupy A *versus* z grupy B.

Hipoteza 2 (uszczegółowiona 11 przewidywanymi zależnościami) dotyczący związków między przekonaniem kobiet skazanych za przestępstwa o charakterze przemocy oraz pozostałymi zmiennymi osobowościowymi a gotowością do zachowań agresywnych.

Hipoteza 3 (także uszczegółowiona) dotyczy związków pomiędzy przekonaniem a cechami afektywnymi wśród kobiet z grupy A.

Hipoteza 4 przewiduje istnienie zależności pomiędzy stylem spostrzegania sytuacji użycia przemocy a nawykowo – poznawczą gotowością do agresji wśród kobiet z grupy A.

Hipoteza 5 wreszcie (także uszczegółowiona) dotyczy przewidywanych związków pomiędzy wybranymi predyktorami osobowościowymi a aktywizowanymi formami agresji wśród kobiet z grupy A.

Oceniając ten istotny fragment pracy, pragnę podkreślić, iż dokonana przez autorkę prezentacja wskazanych hipotez jest przedstawiona jasno, logicznie i zakresowo trafnie, zarówno co do celu pracy jak i zarysowanego – autorskiego modelu badań. Na szczególne wyróżnienie zasługuje przejrzystość zreferowania tego skomplikowanego „gąszczu” zależności, co wskazuje na bardzo dobre przygotowanie autorki do samodzielnego planowania i rozwiązywania problemów naukowych.

Organizacja badań i zastosowane metody.

W niniejszej dysertacji badaniami objęto 173 skazane kobiety przebywające w trzech zakładach karnych i jednym areszcie śledczym na terenie województw: śląskiego, małopolskiego i lubelskiego. Grupa A w liczbie 96, stanowiły kobiety skazane za przestępstwa o charakterze przemocy, zaś grupę B, w liczbie 77 osób – kobiety skazane za przestępstwa nie noszące znamion przemocy.

Zarówno dobór badanych osób jak i organizacja i przebieg badań zostały zrealizowane w sposób naukowo poprawny; w szczególności trafny i redakcyjnie przejrzysty.

Wszystkie kobiety zostały zbadane za pomocą 8 testów psychologicznych oraz ankiety skonstruowanej przez autorkę. Szczegółowy opis zastosowanych metod pomiaru został przedstawiony na stronach 63 – 71 niniejszej pracy.

Oceniając dobór zastosowanych metod badawczych, pragnę podkreślić, że został on dokonany w sposób naukowo namyślny i trafny, odnosząc się każdorazowo do badanej zmiennej z osobna. W tabeli 3 (s. 60 – 61) autorka przedstawiła szczegółową charakterystykę tych zmiennych wraz ze ścisłym opisem wskaźników empirycznych będących przedmiotem pomiaru.

Charakterystyka opisowa zmiennych – „egzogennych” badanych osób.

Na s. 74 – 78 autorka przedstawiła w sposób statystyczno – opisowy dane dotyczące cech: socjodemograficznych, wiktymologicznych oraz penitencjarnych zbadanych grup. Ponadto, z powodu braku rozkładów normalnych, zastosowała testy nieparametryczne (U Manna – Whitneya oraz χ^2), wykazując niektóre istotne różnice występujące między grupami A *versus* B. Wykryte różnice opatrzyła trafnymi komentarzami.

Analiza psychologiczno – matematyczna danych testowych.

Na str. 78 – 86 autorka przeprowadziła szczegółową analizę uzyskanych wyników dotyczących istotności różnic między badanymi grupami A i B w zakresie przekonań na temat świata, innych ludzi oraz samego siebie. Stosując testy *U* oraz *t* wykazała szereg istotnych

różnic między tymi grupami, komentując rzeczowo uzyskane rozstrzygnięcia statystyczne dotyczące kobiet z grupy A.

Podobnie postąpiła z danymi dotyczącymi wymiaru temporalnego (przeszłości, terażniejszości i przyszłości) wykazując wiele istotnych różnic, akcentując te, odnoszące się do kobiet z grupy A.

Także stestowane dane dotyczące cech afektywnych wykazały wyższe nasilenie negatywnej emocjonalności w obrębie grupy A. Oceniając ogólnie ten fragment analizy psychologiczno – matematycznej, pragnę podkreślić, iż uzyskane przez autorkę rezultaty rozstrzygnięć są warsztatowo bezbłędne a przedstawiona przez nią interpretacja uzyskanych wskaźników została dobrze osadzona w kontekście osiągnięć innych badaczy jak i własnych – ważnych przemyśleń naukowych.

Co się tyczy z kolei stylu spostrzegania sytuacji użycia przemocy, to dane analityczne nie wskazywały różnic między grupami A i B. Jest to ważna konstatacja autorki, zgadzająca się z rezultatami uzyskanymi przez innych autorów (zob. np. B. Pastwa – Wojciechowska, 2004).

Gotowość do agresji.

Na str. 88 – 120 autorka przedstawiła liczne analizy psychologiczno – matematyczne dotyczące uwarunkowań osobowościowych gotowości do agresji, stosując testy różnic oraz jednoczynnikowej analizy wariancji ANOVA. Nie jest sprawą recenzenta prezentowanie zamieszczonych tam analiz szczegółowych. Na podstawie dokładnej lektury tej części pracy pragnę jedynie wyrazić swoją bardzo pozytywną ocenę dotyczącą doboru matematycznych metod tej analizy oraz dojrzałość warsztatową autorki. Przeprowadzone analizy zostały wykonane bezbłędnie a uzyskane rozstrzygnięcia naukowo trafnie zinterpretowane.

Czynniki ryzyka wysokiej gotowości do agresji (s. 121 – 129).

W tej części pracy autorka podjęła próbę odpowiedzi na pytanie, które z zawartych w modelu badawczym zmienne w najwyższym stopniu wyjaśniają ryzyko wysokiego nasilenia gotowości do uaktywnienia poszczególnych form agresji, tj. emotogenno – impulsywnej, nawykowo – poznawczej i immanentno – osobowościowej.

a) Agresywność emotogenno – impulsywna.

Na podstawie testu różnic *U* Manna – Whitneya oraz analizy regresji wielokrotnej metodą krokową autorka wykazała pobudzające *versus* hamujące działanie owych czynników predykcyjnych odnośnie do wskazanego typu agresji. Uzyskane przez nią rozstrzygnięcia wykazały, że najwyższej przewidywalnymi czynnikami ryzyka tej agresji są: terażniejsza hedonistyczna orientacja temporalna, która działa pobudzająco ($\beta = 0,37$; $p < 0,001$) oraz dwa czynniki hamujące, a to: wiek skazanych ($\beta = -0,41$; $p < 0,001$) oraz przeszłościowa –

pozytywna orientacja temporalna ($\beta = -0,23$; $p < 0,05$). Ogółem predyktory te, wyjaśniają 44% wariacji zmiennej zależnej.

b) Agresywność nawykowo – poznawcza.

Stosując tę samą procedurę analizy matematycznej, autorka wykazała, że do najbardziej przewidywalnych czynników ryzyka tego typu agresywności należą: psychologiczna męskość ($\beta = 0,45$; $p < 0,001$) oraz indeks inklinacji wartościującej ($\beta = 0,28$; $p < 0,05$). Ogółem predyktory te wyjaśniają 34% wariacji zmiennej zależnej.

c) Agresywność osobowościowo – immanentna

Co się tyczy tego rodzaju agresywności, to uzyskane przez autorkę rozstrzygnięcia wykazały, że najbardziej predyktywnymi czynnikami ryzyka – działającymi popychająco są: doświadczanie przemocy w dzieciństwie ($\beta = 0,38$; $p < 0,001$) oraz psychologiczna cecha męskości ($\beta = 0,29$; $p < 0,05$), zaś wiek jest czynnikiem hamującym ($\beta = -0,31$; $p < 0,05$). Ogółem predyktory te wyjaśniają 39% wariacji zmiennej zależnej.

Oceniając ogólnie tę część analizy danych, pragnę podkreślić, że została ona od strony warsztatowej przeprowadzona wzorowo. Zarówno dobór matematycznych metod analizy jak i uzyskane rozstrzygnięcia, w sposób naukowo przekonujący konstatują najistotniejsze uwarunkowania tych trzech rodzajów agresywności zawartych w modelu badawczym.

Na osobne podkreślenie zasługuje staranna i pogłębiona interpretacja uzyskanych rozstrzygnięć. Autorka przywołuje wyniki badań wielu innych autorów wspierające zasadność uzyskanych przez nią rezultatów badawczych. Ponadto akcentuje istotną zgodność jej ustaleń z ogólną (w „światowym obiegu” teorią modelowania A. Bandury (2007)).

Model empiryczny i jego matematyczna weryfikacja (s. 130 – 146).

Zwieńczeniem analiz wyników badań zawartych w omawianych już częściach niniejszej rozprawy stała się weryfikacja matematyczna wydzielonych z osobna trzech modeli agresywności a to: EI, NP. oraz OI. W modelach tych autorka uwzględniła zatem występowanie bardziej złożonych, tj. upośredniczonych zależności pomiędzy zbadanymi zmiennymi, tworzącymi swoiste dla siebie mechanizmy gotowości do uruchomienia agresji określonego typu. W tym celu autorka przeprowadziła analizę równań strukturalnych wraz z analizą ścieżek w obrębie każdego z 3 modeli z osobna.

Szczegółowe ustalenia w obrębie tych trzech modeli zostaną przedstawione przez autorkę w jej autoreferacie. Ja zaś, w ramach obowiązku recenzenta przedstawię swoją ocenę tego przedsięwzięcia weryfikacyjnego.

Po pierwsze zastosowane matematyczne metody weryfikacyjne zostały dobrane w sposób naukowo zasadny i celny. Po drugie każda z trzech procedur weryfikacyjnych odznacza się

godną pochwałą jasnością, logiczną konsekwencją oraz znakomitą komunikatywnością wykładu. Po trzecie wszystkie zależności wyliczone i ukazane w modelach „ścieżkowych” zostały starannie zinterpretowane. Po czwarte wreszcie, dla jasności redakcyjno – referatowej, autorka tabelarycznie (tab. 50) zaprezentowała rezultaty weryfikacji 5 hipotez wraz z zawierającymi się w ich obrębie pytaniami, konstatując każdorazowo konfiguracyjno *versus* falsyfikacyjną wartość wysuniętych hipotez i postawionych pytań szczegółowych.

W końcowej części autorka przedstawiła bardzo staranną i szczegółową dyskusję uzyskanych wyników wraz z wnioskami (s. 151- 183). Na szczególne podkreślenie zasługuje tu wykorzystanie (w ramach dyskusji) bardzo licznych badań innych autorów, wspierających twierdzenia wysunięte przez autorkę.

Podsumowując całość niniejszej recenzji, pragnę stwierdzić że:

1. Autorka podjęła w swej dysertacji doktorskiej bardzo ważny problem naukowy, rzadko badany przez innych teoretyków.
2. Analizę tego problemu osadziła w obrębie bardzo dobrze dobranej i starannie wykorzystanej literaturze przedmiotu.
3. Na tej podstawie skonstruowała własny – oryginalny model badawczy zawierający jasno zdefiniowane zmienne, trafnie zoperacjonalizowane i przedmiotowo poprawnie ułożone względem siebie, co dało Jej asumpt do wysunięcia 5 hipotez zasadniczych, wraz z postawieniem w ich obrębie pytań szczegółowych.
4. Dobór metod pomiaru zmiennych oraz organizacja i przebieg badań zasługują, jak wcześniej to argumentowałem, na bardzo wysoką ocenę.
5. Opracowanie psychologiczno – matematyczne uzyskanych wyników zostało przeprowadzone przez Nią w sposób wzorowy.
6. Uzyskane w pracy ustalenia i rozstrzygnięcia odnośnie do wszystkich hipotez i pytań badawczych mają wysoką wartość naukową a miejscami walory odkrywcze. Konstatacje te, o charakterze zarówno confirmacyjnym jak i zwłaszcza falsyfikacyjnym zostały przedstawione w sposób naukowo zasadny i wzbogacają dotychczasową wiedzę psychologiczną na ten temat.
7. Przeprowadzona dyskusja uzyskanych wyników oraz sformułowane wnioski dowodzą jednoznacznie, że autorka posiada rozległą i operatywną wiedzę psychologiczną oraz metodologiczno – warsztatową, przygotowanie do samodzielnego prowadzenia badań naukowych, a w szczególności: do wysuwania oryginalnych problemów badawczych i rozwiązywania ich przy wykorzystaniu zaawansowanych procedur matematycznych.

8. Na koniec, lecz z osobna, pragnę podkreślić, że oceniana przeze mnie praca została:
/a/ zredagowana logicznie i przejrzysto, /b/ odznacza się prostotą, zwięzłą i potoczną stylizacją wykładu oraz bezbłędnością korekcyjno – edytorską.
9. Konkludując, pragnę stwierdzić, że niniejsza rozprawa doktorska odpowiada w pełni warunkom określonym w art. 13.1. ustawy z dn. 14 marca 2005r. o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz.U.2017; 1789, j.t. późn.zm.), bowiem stanowi oryginalne i pogłębione rozwiązanie postawionego problemu, zaś od strony metodologiczno-warsztatowej może być wzorem samodzielnego i zaawansowanego matematycznie sposobu postępowania naukowego.
10. Powołując się na zaprezentowane w całej recenzji, bardzo pochlebne oceny szczegółowe, stawiam także wniosek o wyróżnienie niniejszej pracy w sposób przewidziany przez przepisy prawne w tym względzie.

